

Károli Gáspár Református Egyetem
Hittudományi Doktori Iskola

Montanisták: rajongók vagy reformerek?

*A montanista prófécia teológiai értékelése
és jelentősége az egyház életére nézve*

Doktori értekezés

TÉZISFÜZET

Készítette: Homoki Gyula
Hittudományi Doktori Iskola
Rendszeres teológiai és
filozófiai alprogram

A Doktori Iskola vezetője: Dr. habil. Balla Péter
Témavezető: Dr. Békési Sándor

Budapest
2024

Az értekezés tézisei

1. A montanizmus teológiatörténeti vizsgálat alapján nem tekinthető eretnek mozgalomnak.

2. A montanista próféciát Isten és az Egyház közötti dinamikus és perszonalisztikus dialógus keretén belül legitím kijelentés-eseményként fogadhatjuk el.

3. A montanista prófécia ágensei, Montanosz, Maximilla és Priszkillá személyekként vettek részt a próféciák artikulálásában. A kontextuális és perszonalista teológiai megközelítés alapján saját életük, illetve vallási-társadalmi környezetük elemei konstitutív szerepet tölthettek be az isteni kijelentés folyamatában.

4. Montanosz, Maximilla és Priszkillá próféciája elsősorban etikai üzeneteket közvetített a kortárs egyház számára, amelyek szorosan kötődtek a mozgalom ekkleziológiai és eszkatológiai meggyőződéséhez. Jóllehet saját korában legitimnek tekinthetjük ezt az üzenetet, a mozgalom kísértése abban állt, hogy a különös próféta üzenetnek egyetemes érvényt kívánt szerezni, így figyelmen kívül hagyva a keresztyén etikának a szabadság tökéletes törvényére épülő jellegét, illetve a hívő ember személyi sajátosságát.

5. A montanista prófécia az egyház mindenkori életében fellépő jelenségként a statikus kijelentésteológia és affirmatív ekkleziológia ellenében lép fel eksztatikus és nonkonformista üzenetével, hogy emlékeztesse az egyház közösséget nem-evilági természetéből fakadó önértelmezésére.

Az értekezés témája és célja

Az értekezés a második század második felében jelentkező eksztatikus prófétai mozgalommal, a montanizmussal foglalkozik. Mivel a mozgalom időben és térben is kiterjedt jelenséggé lépett fel az ókeresztyén egyház életében, így a disszertáció közelebbről a montanizmus próféciját teszi vizsgálat tárgyává, főként a prófécia forrását, a prófétáló személyeket, illetve a prófétai üzeneteket elemzi behatóbban. A teológiatörténeti ismertetés mellett az értekezés rendszeres teológiai szempontok alapján kívánja elhelyezni a mozgalmat az egyetemes egyház életén belül.

Az értekezés alkalmazhatósága, viszonya a téma kutatástörténetéhez

A montanizmus kutatástörténetében a kutatók főként történeti (vallástörténeti, ókortörténeti, archeológiai, patrisztikai, teológiatörténeti) szempontok szerint közelítették meg a mozgalmat. A teológiai ítéleteket megfogalmazó művek gyakorta a leegyszerűsítő sematizálás vagy a konfesszionalizmus hibájába estek. Az értekezés tágabb rendszeres teológiai problémakörökön belül helyezi el a montanizmust, így hozzájárul ahhoz is, hogy a mozgalommal foglalkozó nemzetközi – teológiai és történeti – kutatás újabb szempontok szerint értelmezze azt az ókeresztyén egyház életében. A téma magyar nyelvű szakirodalma igencsak szegényes, így az értekezés az első magyar nyelvű átfogó ismertetés igényével is fellép.

Az értekezés módszertana

A montanizmus teológiai vizsgálata nem végezhető el anélkül, hogy behatóan tanulmányoznánk a történeti folyamatokat, az írásos dokumentumokat és a tárgyi epigráfiákat. Az értekezés a primer források bemutatásával és a vonatkozó másodlagos szakirodalom interpretációinak kritikai felhasználásával mutatja be a montanista prófécia történeti, szociális és kulturális profilját. Ezután rendszeres teológiai szempontok szerint járja körbe a prófeciából fakadó kijelentésteológiai, pneumatológiai és ekkleziológiai kérdéseket. Az értekezés alapvetően ökumenikus szemléletű teológiai vizsgálódást valósít meg, a protestáns teológusok mellett olyan római katolikus teológusok szempontjait is beemeli a diskurzusba, akik saját hagyományuk természetéből fakadóan közelebből foglalkoztak az egyházon belül felbukkanó prófétai jelenségekkel.

Az értekezés felépítése

Az értekezés a kutatástörténeti ismertetést követően három nagyobb egységben ismerteti a montanista prófécia történeti és teológiai jellegzetességeit.

A 2. fejezet a prófécia forrásának történeti beazonosításával foglalkozik, rávilágítva arra, hogy a mozgalom egyfelől a jóeli prófécia beteljesedéseként tekintett magára, másrészt pedig a jánosi hagyományból ismert Paraklétoszra vezette vissza prófeciájának forrásait. A montanista prófeciát mint az ókeresztyén és bibliai hagyományban mélyen gyökerező prófétai irányzatként

definiálhatjuk. A rendszeres teológiai értékelésben az ún. propozicionalista kijelentésértelmezéssel szemben az isteni kijelentést perszonalisztikus dialógusként határozom meg, így a montanista – vagy az apostoli kor utáni bármely – prófétai fellépést ebben, az Isten és az Egyház közössége között létrejövő dinamikus kapcsolatban értékelhetünk.

A 3. fejezet a montanista prófétákat állítja a vizsgálgóds középpontjába, s arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen mértékben vettek részt a prófécia aktusában a montanista próféták. A történeti rekonstrukció feltárja, hogy a fríg montanizmus eksztatikus prófétai beszédmódsja számos esetben a területen őshonos pogány vallási kultuszokban fellelhető divinációs technikákkal rokonítható. Emellett a mozgalom alapítója valószínűsíthetően funkcionáriusa is volt ezeknek a kultuszoknak. A montanista próféták prófétai megnyilvánulásainak formái, üzenetük nonkonformista jellege összefüggésbe állítható a szűkebb környezetük vallási, kulturális és szociológiai sajátosságaival. A rendszeres teológia szemszögéből nézve azonban megállapítható, hogy külső behatásoktól mentes prófécia nem létezik, hiszen Isten kijelentése mindig egy specifikus kontextusban szólal meg. Az elsődleges kontextus maga s próféta, aki az isteni Igével történő találkozásban maga is személyként van jelen. Így nem hagyja maga mögött evilági, kontextuális beágyazottságát. A prófétai aktivitás folyamatában a theonóm reciprocitás (Bohren), az isteni alkalmazkodás (Kálvin) vagy az isteni pátoztól

megragadottság (Heschel) elvein keresztül a próféta maga is részévé válik a perszonalisztikus kijelentési aktusnak, így a próféta személyiség evilági elemei konstitutív tényezőkké lesznek.

Az értekezés záró, 4. fejezete, a prófécia üzeneteit vizsgálja meg. A mozgalom főként erkölcsi üzeneteket fogalmazott meg a keresztyén életfolytatás (a *disciplina*) területén a kortárs hívek számára. A szexualitást, házasságot, böjtölést, radikális mártíromságot és penitenciát érintő imperatívuszok logikus következményei voltak a próféták ekkleziológiai és eszkatológiai meggyőződéseinek. A montanista prófécia ugyan legitim követeléseket fogalmazott meg a korabeli egyháziak felé, a rendszeres teológiai vizsgálat feltárta, hogy a montanista prófécia „teljesség-igénye” nem igazolható követelés. A radikális következetességgént (Vályi Nagy Ervin) fellépő montanizmus próféta hübrisze anulálta a hívő ember személyes felelősségét, illetve saját erkölcsi mércéit örök érvényű, univerzális igazság szintjére emelte.

Az értekezés tárgyában megjelent publikációk

Túl az objektív-szubjektív antitézisen: Brunner, Polányi és a megismerés személyessége, *Sárospataki Füzetek* 23 (2019/4), 85–95.

Montanizmus – értelmezési kísérletek a kutatás történetében, *Collegium Doctorum* 16 (2020/2), 236–268.

Montanizmus: A gyökerek kutatása. Prófécia, ihletettség és tekintély az *Apostoli Atyák* írásaiban, in KISS Gábor

(szerk.): *Fiatal Kutatók és Doktoranduszok X. Nemzetközi Jubileumi Teológuskonferenciájának Tanulmánykötete*, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020, 210–225.

Az Ószövetség használata a montanista vitában, *Theologiai Szemle* LXIV (2021/1), 4–17.

A Jánosi Paraklétosz-koncepció használata a montanista vitában, in CSORBA Dávid – KUSTÁR György – SZATMÁRI Emília (szerk.): „Az Úr az én erőm és paizsom”: *Tisztelgő írárok Engly Sándor professzor úr 65. születésnapjára*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2021, 49–65.

Kijelentések a Kijelentésről, in CSORBA Dávid – HOMOKI Gyula – RÁCSOKNÉ FÜGEDI Zsófia – SZATMÁRI Emília (szerk.): „...És az igazság lesz majd a mérce”. *Tisztelgő írárok Szathmáry Béla professzor úr 65. születésnapjára*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2021, 21–33.

Prófécia, eszkhaton és erkölcs kapcsolata Tertullianus teológiájában, *Collegium Doctorum* 17 (2021/1), 127–143.

„Isten hangján kiáltottam”: Antiókhiai Ignác és a szent kommunikációjának problémája az apostoli kor utáni egyház életében, in HUBAI Péter (szerk.): *A szent és kommunikációja: Előadások a vallástudomány és a teológia vonzásköréből*, Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2021, 210–230.

A nők szerepe a montanista mozgalomban, in MIKÓ-PRÉM Alexandra – SZŐCS-MUZA Blanka – HERBÁLY

Eszter (szerk.): *Fiatal kutatók és doktoranduszok XI. nemzetközi teológuskonferenciájának tanulmánykötete*, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2022, 302–316.

Karaktergyilkosság ókeresztyén módra: Az Új Prófécia elleni polémia, *Sárospataki Füzetek* 26 (2022/1), 133–149.

Montanism in Perspective: The Second-Century Struggle for Authority, in BARÁTH Béla Levente – KISS Gábor – MIKÓ-PRÉM Alexandra (eds.): *Through Years and Denominations: English Volume of the Conference of Junior Theologians and Doctoral Students 2018-2021*, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2022, 469 p. pp. 317-348.

Montanist Prophecy and Christian Revelation: A Theological Evaluation, in SZUGYICZKI Zsuzsanna – FÜLÖP Tiffány – BARCSA Krisztina (szerk.): *Válogatott tanulmányok a IV. Interdiszciplináris Vallástudományi Hallgatói Konferencia előadásaiból*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék, 2023, 9–101.